

HATALOM ÉS VAS

Miért kutatjuk a fejedelmi vaskohászati telepeket Somogyban?

STAMLER IMRE

Miért kezdeményeztem X. századi kutatást Somogyban?

Amikor a hetvenes években történelmet kellett tanítanom az iskolámban, még nem tudtam szinte semmit mondani a honfoglaló magyarok somogyi jelenlétéről, a szereplőkről, az eseményekről, a helynevekről, mert alig kaptam információt a szakkönyvekből, még inkább a tankönyvből.

Ekkor jelent meg Kanyar József nagyszerű könyve Harminc nemzedék vallomása Somogyról címmel, de ebből is hiányzott a X. századi négy nemzedék üzenete, mivel ők nem hagytak maguk után írásos feljegyzéseket, és a tárgyi örökségük sem vallott helyettük.

Ebben az időben a megyei levéltárban és a múzeumban kitűnő évkönyveket szerkesztettek és küldtek az iskoláknak is. Az első levéltári évkönyv első tanulmányát Győrffy György közölte Koppány lázadása címmel. Somogyváron Bakay Kornél vezetésével régészeti ásatások kezdődtek. Magyar Kálmán nemzeti központokat kutató régészeti programról írt a levéltári évkönyvben. Azt vártam, hogy a történész Győrffy György állításait a régészek vagy megerősítik, vagy cáfolják régészeti feltárások bizonyítékaival. Volt-e dukátus, valamiféle trónörökös, fejedelmi, uralmi régió itt a X. században? Vajon megvizsgálják-e a régészek azokat a helyneveket és környékeket régészeti bizonyítékok után, amelyeket a történész felvetett? Várakozásom hiábavaló volt, nem kezdődött el egy olyan történelmi, régészeti kutatás, amit én fontosnak láttam volna. Bakaynak el kellett hagynia Somogyot, Magyar Kálmán pedig nem azt kutatta, amit én fontosnak tartottam volna. Nem kezdett kutatásba a somogyi fejedelmi helynevek környékén, nem a X. századot, a fejedelmi hagyatékot kutatta. Ezért elemezni kezdtem a hazai és külföldi forrásokat, összehasonlítottam a szakirodalom állításaival, a somogyi helynevekkel és úgy véltem, hogy Somogyban találni lehet olyan történelmi örökséget a föld alatt, amikkel megszólaltathatók azok a személyek, akik a X. században nevet adtak szállásaiknak, az itteni településeknek. Ha igaz az, hogy Jutas, Bogát, Fajs, Lél, Taksony, Sur, Bulcsú, Kál, Ketel, Bő, Ders, Koppány, Orczi, Rád trónörökösök, fejedelmek, hadvezérek, duxok, hercegek voltak, akkor maradt utánuk hagyaték a számunkra, csak meg kell keresni. A nevek mind pogány nevek, a keresztény időkben ezek nem voltak használatosak, tehát ezek környékén kellene területek kutatásokat végezni.

Rájöttem, hogy ezek az ősi személynevek körbe vannak véve törzsi és ősi mesterségeket igazoló helynevekkel. Vajon ezek régészeti hagyatékai mit bizonyítanak? Miért van a Balaton környékén minden törzsről

és sok népről falunév? A fejedelmek, trónörökösök harcosai laktak a törzsnevű településeken, vagy Szent István várjobbágysai, katonái? Vajon kik adták ezeket a neveket: Talmács, Berény, Lád, Berencse, Berecska, Oszlár, Varsány, Landor, Tarhány, Bézsény, Kálóz, Székely, Varég? Mikor került ide a hétmagyarok törzsnevének mindegyike? Miért van egyesekből 5-6 is?

Legalább ennyire izgattak azok a szolgáltatásra utaló nevek, melyek X. századiak is lehetnek: Nyestadó, Zselic, Vasad, Tömörd, Tömörke, Tömörkény, Szántó, Szőlős, Gyümölcsény, Vergamás, Ötvös, Kovácsi, Kónyi, Szvinyér, Szamárdi, Teszér, Fonó, Halászi, Szakácsi, stb. Mi van azoknak a helyneveknek a környékén, amelyek a XI. századi helynevekben már faluként, sőt városként szerepelnek? Somogyvár, Kortó, Segesd, Tepej, stb.

Számomra a különböző összefüggések alapján már a nyolcvanas évek elejére bizonyos volt, hogy Somogyország a X-XI. században fontos hatalmi régió volt, ahol fejedelmek, trónörökösök éltek és feltehetően Somogyország nevünk erre utal.

Nem kacagányos ősök után akartam kutatni romantikus hevülettel, hanem meg akartam tudni, hogy mi maradt a hajdani fejedelmek, trónörökösök után, amivel hatalmukat igazolni lehet, jelenlétüket pedig valószínűsíteni tudjuk. A pórnép leszármazottjaként izgattott a harcosok élete és a szolgálatra kényszerítettek is. Kíváncsi voltam a magyarul beszélő őseinkre, de a más nyelvet beszélőkre is. Kíváncsi voltam, hogy olyanok voltak-e a honfoglaló őseink, ahogy az iskolában tanulunk róluk? Miért tudták Európa közepén Magyarországot létrehozni? Miért váltak a XX. századra számkivetetté, akiknek az érdemeit tagadni kell? Szegyenletes pogányok voltak?...

Kérdéseimre a régészek segítségével akartam választ kapni.

Kezdeményezhet-e régészeti kutatást helytörténész?

Az első magyar ősi vaskohászati kutatás közleményei tanúsítják, hogy közös szakmai együttműködéssel fedezték fel történészek és régészek, egyéb szakemberek a Vas és Sopron környéki és a gömöri vasművességi rendszereket. Nováki Gyula, Heckenast Gusztáv, Vastagh Gábor, Zoltai Endre, Rempert Zoltán, Kiszely Gyula példát mutattak arra, hogy csapatmunkával lehet nagy eredményeket elérni. 1996-ban felkerestek bennünket Somogyfajszon, mert kíváncsiak voltak felfedezéseimre, közös munkánk eredményére. Megtisztelő volt az érdeklődésük, együttműködési készségük. Látszott ezeken a tudós szakembereken, hogy

tisztelik egymást, bizalom van köztük, és nincs bennük kisajátítási törekvés, szakmai gőg. Jellemző volt első kérdésük. „Hogy merült fel benned az a képtelen gondolat, hogy a X. században Somogyban fejedelmi vas-kohászati telepeknek kellett lenniük és ezeket fel akard tární és be akard mutatni a világnak?” Több órát beszélgettünk erről...

Őszintén sajnálom, hogy köztem és a velem dolgozó régészek közt nem alakult ki az a bizalomteli, őszinte viszony, ami elődeinknél volt. Ennek legfőbb oka az volt, hogy engem a régészek nem kutató-társnak akartak a munkába bevonni, hanem valamiféle leletbejelentőként, akinek semmiféle kutatói jogai nem lehetnek. Sokan kontárként bántak velem.

Ezért, amikor információimat átadtam nekik, majd megmutattam a lelőhelyeket, akkor már nem akartak velem többé „közösködni,” elzártak lelőhelytől, a leletektől és információkat sem adtak számomra. Mindezt a régészeti törvényre hivatkozva tették. A publikálásban sem akartak „közösködni” velem. Ez az attitűd Magyar Kálmánra és 1995 óta Gömöri Jánosra is egyértelműen jellemző. Költő Lászlóra nem! Vele természetes módon tudtunk osztozni a feladatokon és az érdemen. Tőle kisajátítási törekvést nem tapasztaltam. Más régészekről is sok tiszteletet kaptam.(1)

Feltehetően a régészek másképp bántak volna velem, ha a Történettudományi Intézet munkatársa, a múzeum, a levéltár vagy más tudományos intézmény hivatalos kutató régésze lennék, és szerepem volna tudományos minősítést, címet és rangot. Nekem azonban ilyen ambícióim soha nem volt, én néptanító akartam maradni történészként is, tudományos publikálásra is hivatásom készített. Kezdetben egyáltalán nem akartam „régészkedni,” mert tudtam, hogy érdemi terepjáró kutatást, még inkább ásatási munkát csak régész diplomával lehet végezni, ezért „kontárkodni” végképp nem akartam. Ha a régészek elvégezték volna azokat a munkákat, amiket kértem tőlük, nélkülem, akkor nem végzek terepjáró kutatást, nem szervezek ásatásokat, nem kezdeményezek konferenciákat, nem írok tanulmányokat és ha az állami intézmények valamelyike felvállalta volna kutatási programot, akkor nincs szükség a Dunaferr-Somogyország Archeometallurgiai Alapítványra sem. Kellünk valamiért. Úgy gondolom, ezt nem szabadna elhallgatni, eltagadni. Az állam és az állami kutatás nem képes arra, amire 1948 után vállalkozott. A proletárdiktatúra totalitárius állama a tudományt is kisajátította. Nem volt olyan civil anyagi erő, amelyik kutatást finanszírozni tudott volna. A leginkább államosított tudomány a régészet. A törvények szerint a történelmi tárgyi örökség felkutatása, védelme, bemutatása az állami intézmények feladata. A szocialista szemléletű régészeti törvény szerint a történelmi jelentőségű régészeti hagyatékok terepjáró kutatással fel kellett volna mérni, le kellett volna írni, térképezni már a nyolcvanas évekre. E munkára azonban sem elegendő pénz, sem elegendő szakember nem volt. Ez a

gigantikus terv ugyanúgy megbukott, mint a szocialista tervgazdaság. Csak ezt nem vallják be az érdekeltek. Bakay Kornál írt erről a legtöbbet.

Somogyban nem volt egész megyére kiterjedő terepjáró kutatás. Ha meg akartam tudni a fejedelmi-, törzsnevű és szolgáltatásokat jelző helynevek titkait, akkor el kellett mennem a közeliükbe lelőhelyeket keresni. Praktikusán célratorően. Amikor kellő bizonyítékom volt, akkor szóltam a régészeknek, egyikük elutasított és tiltott, míg két másik segített és megnyertük azt a társadalmi erőt, amelyik az állami kutatásra is jótékonyan hatott. Át tudtuk lépni a régészeti céhszemlélet korlátjait és nem tudtak megbénítani bennünket azok a dogmák sem, amik a magyar őstörténeti kutatást gúszba akarják kötni.

Ezért áll ma Somogyfajszon egy őskohászati magánkezelésű múzeum, egy új történelmi emlékhelyen Fajsz fejedelem, első uralkodóink tiszteletére.

Dogmák a honfoglalók hatalmának eredetéről

Minden közösséget hatalom tart össze. A népeket is. Hatalom alapján tartják számon egymást és így különböznek egymástól. Minden nemzet ismerni akarja hatalmának eredetét, néppé, nemzeté válásának okait és történetét, mert ez történelmi tudatának alkotópilére, meghatározó tényezője. Az ősi hatalmak születése a mítoszok világába vezet. Így tartották ezt a folyó menti birodalmak uralkodói és írástudói Mezopotámiában, Egyiptomban, Indiában, Kínában, Rómában, Athénben és a sztyeppei régió birodalmaiban. A magyarság hatalmának eredetéről is mondák, regék szólnak és a hitvilágunkat ismertető írások. Az ősi tárgyi hagyatékok, nyelvi rokonaink, antropológiai jellemzőink egyaránt keleti eredetűek, az első nagy civilizációkhoz kötődnek. Az uralkodás ismereteit a hun, szkíta, türk örökségként hozták magukkal fejedelmeink, és azt büszkén felvállalták a keresztény uralomváltás idején és utána is királyaink, arisztokráciánk, nemességünk évezreden át. Ez volt világnézetük egyik sarkpontja. Akkor is, ha keresztény rítus szerint koronázták meg uralkodóinkat, akkor is, amikor kultúránkat a keresztény valláshoz kellett igazítani. Előtte királyaink hatalmukat a kék égtől kapták és pogány szertartással pajzsra emelték az uralkodó fejedelmeket, később pedig Isten nevében koronázott az esztergomi érsek. Az isteni eredet változatlan maradt. Átalakult a szertartás, átalakultak az udvari intézmények, méltóságok, ezek nevei, sőt a törvények is megváltoztak, de az uralom lényegében olyan volt, mint régen, és a hatalom a dinasztian belül öröklődött, s nem felelték el az ősoket, nem tagadták meg őket, s krónikásaink lejegyezték a mondákat, regéket, átvtették történeteket a „parasztoktól,” regösöktől is. A honfoglalás pedig hatalmi harcaival a magyarság hatalmának újraszületéseként élt a köztudatban ezer éven át. Szent István hatalmi fordulata óriási jelentőségű reform volt, de nem forradalmi változás.

(1) A cikkben érintettek több fórumon is kifejhették véleményüket. (például: Kaposváron, 2000. január 10-én, Somogyfajszon, 2000. május 26-án) Az e kötetben megjelent tanulmányuk is e témával foglalkozik. megj. a szerkesztő K.I.SZ.

Fejedelmek Árpád fejedelem uralkodása óta egyed-
 uralkodók voltak, a hatalom törvény szerint öröklődött,
 a primogenitura érvényesült. Attila, Baján, Árpád,
 Fajsz, Taksony és Géza egyaránt isteni eredetű hata-
 lommal rendelkezett Nagy Károlyhoz és a bizánci csá-
 szárokhoz hasonlóan. Szent István nem volt olyan erő-
 szakos forradalmár, zsarnok, mint ahogy a proletárdik-
 tatúrát követően történészeinknek őt leírták és ahogy
 az iskolában tanultuk.

Sajnos a magyarság hatalmának születéséről nem
 maradtak olyan írásos emlékoszlopok, mint amik meg-
 örökítették a türk kagánok hatalmának eredetét az utó-
 kornak. (Orkhon, Jenyiszej vidék) Feltehetően
 Levediről, Álmosról, Árpádról, Zoltáról, Fajszról hason-
 lókat írtak volna, mint Kül Teginről, Bumin kagánról,
 vagy mint amit Priskos írt Attiláról, vagy a bizánci köve-
 tek a törkök uralkodóiról. Erre következtethetünk Kon-
 stantinos lejegyzéseiből is. Mindegyik forrás hangoztat-
 ja, hogy az uralkodók előkelő családból származtak,
 őseiket számon tartotta a környezetük és maguk is.
 Mindegyik keleti uralkodót az írások úgy jellemzik,
 mint akik tudatában voltak isteni eredetüknek, karizmájuk-
 nak és tudtak tanácskozni, uralkodni, parancsolni, tör-
 vénykezni, igazságot osztani, jutalmazni és büntetni.
 Ezt az arab és a nyugati források is tanúsítják.

Ezért aligha vitatható, hogy a magyar uralkodó din-
 nasztia Attilától származtatta magát és hatalmának
 eredetét is ide vezette... Oka van annak, hogy a ma-
 gyarság miért ragaszkodott úgy az Árpád dinasztiahoz,
 ahogy ezt a krónikások leírták. Hiába volt Péter és Aba
 Sámuel keresztény rítus szerint megkoronázva, a ma-
 gyarok visszahozták a Szent István által elűzött „po-
 gány” Vászoly-fiakat, ők állították helyre a törvényes
 rendet és befejezték azt, amit Szent István elkezdett. A
 vérszerződés ősi törvényi megszélídtve bár, de ér-
 vényben maradt, a jogfolytonosság érvényesült.

A hatalom eredetéről a krónikások írták le azokat a
 dogmákat, amik ezer éven át érvényesültek. A nemesi
 államfelfogásnak, a kiváltságok érvényesítésének ez
 volt az alapja, sarkköve. Kikezdehetetlen volt. A XVIII.
 századtól kezdve elkezdődött a polgári nemzetállami
 eszmék hatására a nemesi államfelfogás, a nemesi ha-
 talom alapjainak támadása, a krónikák, a krónikások
 erkölcsi és szakmai lejáratása, hitelüknek a lerombolá-
 sa. Ez a folyamat a közelmúltig tartott és a mélypont
 1948-ban volt. A XX. századra történetírásunk átérté-
 kelte, deheroizálta a honfoglalást, a honfoglalók telje-
 sítményeit nullára redukálták, a fejedelmeket törzsfő-
 nőkké minősítették, az egész népet pedig rabló, barbár,
 vérségi kötelékek közt élő nációnak tartották, aki min-
 denkitől csak elvett, de senkinek nem adott. A termelő
 gazdálkodást, a kultúrát, sőt még a nyelvét, a hatalmat
 is mástól vette át, és az uralkodást is a szlávoktól, ger-
 mánoktól, az idegen lovagoktól és szerzetesektől tanul-
 ták meg „törzsfőnökeink” és „nemzetségfőink”... Az el-
 maradt pogány, barbár magyarságot „szerencsére”
 az „erőskezű Géza fejedelem” majd Szent István forra-
 dalmi erőszakkal jó útra kényszerítette, és ezáltal „me-
 nekült meg a magyarság” a teljes pusztulástól és „ke-
 rülte el az avarok sorsát”... Az elbarbárosítást már a

polgári történetírás is kultiválta a vesztes világháborúk
 után. A vereségért ugyanis királyainkat, a nemeseinket
 okolták, őket tekintették bűnbakoknak, mivel a polgári
 átalakulást gátolták. Valójában a világháborúban
 győztes hatalmak a történelmi magyar államot büntet-
 ték meg és egymásnak ugrasztották Közép-Európa né-
 peit. Az új nemzetállamok ideológusai szerint az egész
 magyar nemzet bűnös volt a honfoglalás óta, mert el-
 nyomta nemzeti törekvéseit. Szerintük az ezer év fo-
 lyamán állandóak voltak a magyar államon belül a füg-
 getlenségi törekvések a nacionalista elnyomás követ-
 keztében. Ez természetesen nem volt igaz. Elég ennek
 cáfolatául elolvasni Szent István intelmeit fiához... A fe-
 udális államok hatalma nem nacionalista elvek szerint
 szerveződött. Civitas Deiben egyenlőség van!

Bár már a polgári történetírás is eljelentéktelenítette
 a honfoglalást, az ősi államszervezést, de ami a prole-
 tárdiktatúra győzelme után történt, az elszomorító és
 szégyenletes. A szakkönyvekkel, tankönyvekkel olyan
 „tudományos” dogmákat sulykoltak belénk az elmúlt öt-
 ven évben, mitől alig tudunk szabadulni. A dogmák tan-
 anyagok voltak az iskolákban az alapfoktól az egyete-
 mig. Azok a tudósok, akik ezeket a dogmákat nem fo-
 gadták el, azok retorziókat szenvedtek, nem dolgozhat-
 tak tudományos intézményekben, nem taníthattak isko-
 lákban, nem kaphattak tudományos címeket, rangokat,
 kitüntetések, stb. A tudományos komiszárok hatása
 csökkent a hetvenes évek után, de felsorolok 10 olyan
 dogmát, amelyik máig befolyásol bennünket és ami a
 kutatásomat is érinti.

1. A honfoglaló magyarságnak semmi köze nem volt a
 szkíta, hun, türk népekhez, állami szervezetekhez,
 birodalmakhoz és kultúrájukhoz. A magyar nép finn-
 ugor eredetű és a rokon nyelvű népek valamikor ősh-
 hazában éltek a magyarokkal.
2. A magyarság a honfoglalást követően, főképp a ke-
 reszténység hatására elveszítette pogány eredetű-
 datát, és a XIII. századtól követően nyugati források-
 ból vették át a szkíta, hun, avar eredet érveit. A kró-
 nikák nem megbízható források.
3. A honfoglalók primitív törzsi és nemzetségi szerve-
 zetben, vérségi kötelék összetartásával érkeztek a
 Kárpát-medencébe Vereckén át törzsfőnökeik és
 nemzetségfőik vezetésével.
4. A letelepedés törzsenként történt, a törzsek és nem-
 zetségek osztozkodtak a területeken. A törzseket
 gyepük választották el egymástól. A törzsi szerveze-
 teket Szent István szüntette meg, amikor leverte az
 utolsó törzsfőnökök lázadásait.
5. A magyarság a honfoglalást követően gazdasági és
 politikai válságok sorozatát szenvedte el, és ha nem
 alkalmazkodik a fejlettebb Nyugat követelményei-
 hez, akkor az avarok sorsára jut.
6. A honfoglalás bűnös cselekedet volt, mert ártott az
 itt talált népeknek és Európának, mivel a magyarok
 háborúi elsősorban rabló hadjáratok voltak, céltala-
 nok, szervezetlen kalandozások.
7. A honfoglalás csupán a népvándorlásnak volt követ-
 kezménye, és a magyarokat a besenyők és bolgá-
 rok üzték be a Kárpát-medencébe. Jelentősége

- mindössze annyi volt, hogy megnyitotta az utat a feudális fejlődésre és lehetőséget teremtett a feudális állam megszervezésére a X. század végén.
8. Az államszervezés érdeme nem a magyaroké, hanem az itt talált szlávoké, germán népeké, akiktől a műveletlen magyarság megtanulta a termelő gazdálkodást, a mesterségeket, az írást és az államszervezéshez szükséges ismereteket, valamint átvették a nyugati intézményeket.
 9. Géza fejedelemnek és Szent Istvánnak forradalmi módon, a proletárdiktatúrához hasonló módszerekkel kellett erőszakkal rákényszerítenie elmaradt, barbár, vad népét a haladás útjára, a kereszténység felvételére.
 10. A magyar nép kizárólag Árpád honfoglalóiból jött létre a Kárpát-medencében és az itt talált kevesebb létszámú „öslakókból.” Magyarok előzőleg nem éltek itt. A magyar állam megalapítója nem a dinasztianak is nevet adó Árpád fejedelem volt, hanem száz évvel később Szent István király.

Ezek a dogmák úgy hatottak, mint a vallásos hittételek. Mivel a hatalom eredetéhez kapcsolódnak, ezért minden olyan új felfedezés, amely e dogmákat veszélyeztette, szenvedélyes érdekütközést keltett, vitákat szított. Ma is így van ez, és a somogyi vaskohászati kutatás bizonyítékai, a rovásírásos lelet a dogmák megváltoztatását követeli.

Igazolható-e a fejedelmek uralma Somogyban?

Amikor 1984-ben Magyar Kálmán beszámolt a bűi ásatás eredményeiről, kíváncsian vizsgáltam, vajon a dogmákat meri-e elemezni, meg meri-e őket kérdőjelezni. Így kezdte a tájékoztatását:

„A magyar történelem-kutatás alapvető kérdései közé tartozik a honfoglalás és államszervezés menetének a vizsgálata. Kik és milyen szervezeti egységben helyezkedtek el a Kárpát-medence területén? S létezett-e a nemzeti szervezeti vagy csupán törzsi szervezet dominált?

Vajon az Árpádok szállhatták-e meg területünket 900 után? Ha igen, akkor Somogy megye nem egy nemzeti területből alakult 1000 után vármegyévé! S nem az Árpádok az első megszállók, akkor ki (vagy kik) lehetett (lehettek) a megszálló(k), illetőleg meghatározható-e a megye első név szerint ismert honfoglaló nemzetsége?” (3. oldal)

Látható, hogy a szerző is törzsi és nemzeti letelepedést akar bizonyítani. Íme az összegező álláspontja: „Az Árpádok csupán 955 után kerültek Somogyba. Előtte már a X. század első felében itt telepedhetett le Bogát a hozzátartozó nemzetséggel, nemzetségekkel.” Ezt mindössze egy térképpel bizonyítja, melyen ott a két Bogát és a két Bő név.

„Mivel az Anonymus által emlegetett Ósbő vezér veszprémi birtoklása, valamint a Bogát udvarhelyek is a X. századra keltezhetőek, és a Bőn talált települések kezdete legkésőbb a XI. századra tehető, így ez a datálás, azonosítás biztosnak vehető.” (31. oldal)

Szerintem ez a magabiztos állítás régészeti bizo-

nyítékok, X. századi temető, arany és ezüstmellékletes sírok, lovas temetkezés bizonyítása nélkül, X. századi vársánc, települési maradványok, gazdag palota maradványa híján egyáltalán nem biztos! Ilyet Bogáton, Bűn, egyaránt keresni kellett volna, s ha ilyen nincs, akkor a kutatást folytatni kellett volna.

Ha a bűi régészeti bizonyíték csak XI. századi és ha még ez is szolgáltató népeiséget igazol, nem gazdag lakóhelyet, akkor miért volt ez „Bő-központ” a X. században?

Megvizsgálva a helyneveket és az írott forrásokat, azt látjuk, hogy Bogát aligha lehetett az első megszálló „törzsfőnök” Somogyban, mivel ő a honfoglalók harmadik generációjához tartozhatott. Anonymus Bulcsú apjának tartja Bogátot. Mivel harka volt a méltósága, ezért Tétény és Kál utóda lehetett. Bő viszont az első generáció tagja volt Árpád hadvezéréként. Bogát tehát nem volt Bő kortársa!

Már 1981-ben megkíséreltem Magyar Kálmánt településre hívni a Deseda és a Rinya mellé a két Bogát helynévhez. Erre utal is tanulmányában (38. oldal), de nem tudtunk akkor X. századi lelőhelyet igazolni.

Nem elégitette ki várakozásaimat Magyar Kálmán a somogyvári és a segedi ispánsági központokról írt régészeti bizonyítékaival sem. Mivel közös kutatásra nem tudtam rávenni és más régészt nem ismertem, ezért nem csak a forrásokat, helyneveket vallattam történészként, hanem belekontárkodtam a régészek munkájába felkérés, felhatalmazás nélkül. Felgyűjtöttem Somogyváron, Somogyjádán, Eddén, Bogáton, Várdán a földrajzi neveket és ellenőrizni kezdtem a dűlőnevek alapján a szántásokat. Főképp oda mentem, ahol eltűnt faluról szólt a helynév. Egymás után megtaláltam az elhagyott településeket és lassan beszélni kezdtek nekem a lelőhelyek... 1986-ban Gyümölcsény, Tepej, Cserid faluk helyeit kerestem a Deseda nyugati ágánál, Bogát helynév vonzáskörzetében, és ekkor salakokat találtam az őszi vetésen! A szomszéd erdőnek Karka a neve, ezért arra gondoltam, talán a salak Bogát fejedelem kohász telepéhez tartozik. De bármennyire valószínűnek látszott e feltevés, nem akartam elfogadni, mert félttem, hogy nevetségesebbé teszem magam. Hogy lehetne Somogyban vaskohászat?

A titok megfejtésére a helyszínre hívtam egyetlen régész ismerősömet, Magyar Kálmánt. Meg akartam neki mutatni a három falu helyét is, és a talált leleteket átadtam volna... Tepejnél lándzsát is találtunk a lerombolt templom és temető helyén. Itt is érdemes lenne ásatni...

Magyar Kálmán nem jött, sőt választ sem adott kéresemre. Nyolc hónap elteltével Kanyar Józsefnek elmondtam, hogy miket találtam és mit szeretnék tenni. Javasoltam egy X. századi regionális kutatást a X. századi Somogyország felkutatására. Azt kérte, írjam le gondolataimat, mert vitára akarja bocsátani.

1987-ben átadtam neki egy 10 oldalas tanulmányt. Továbbította a Somogy folyóiratnak. Három-négy hónap múlva választ kaptam. (II. 12.)

„A Kanyar Józsefhez eljuttatott régészeti témájú dolgozatodat értékelte Magyar Kálmánnal, a műze-

um régészével. Az ő rektori (!) véleménye sajnos nem teszi lehetővé a közlést, ezért kéziratodat mellékelten visszaküldjük. Elnézést kérek azért, hogy a rektor (!) véleményét a kéziratodra írta. (1988. február 11. Laczkó András)

A tanulmány címe ez volt: Meglelhető-e az ősi Somogyország nyomai? – Gondolatok a honfoglalás kori Somogy kutatásáról, régészeti értékeinek pusztulásáról, óvásáról, az ezzel kapcsolatos társadalmi és közéleti feladatokról. A lektor ezt írta a cím alá:

„Természetesen meglelhető... A kérdés «mélyértelmű»! Egyenértékű, hogy «járjunk-e két lábon,» avagy gondolkodjunk is, önmagunkba mélyedve? Önmagunk feladatait, képességek és tudásanyagát mérlegelve! Nem kétséges az ars poetica! Csodálkozom a történész-igazgatón! Az iskolai oktatáshoz olvasni, olvasni, valóban olvasni kellene a somogyi régészeti eredményeket, mert ezek éppen a honfoglaláskorral kapcsolatosan SZÁMOSAK!

A cikk szakmai hibáktól és tévedésektől hemzseg. Nem tükrözi a valós somogyi X-XVI. századi régészeti eredményeket. Az értékek pusztulásán érzett fájdalom a szerzőt szubjektív megítélésre és következtetésekre vezet!!! Aki ezzel a felfogással járja a mezőt, óhatatlanul régésznek képzelet magát! Erős optikai csalódás! Mindent kutatni, mindent ismerni egyenlő a semmittevés! Aki nem tud szelektálni, az tehetetlenségében, mint a szerző, csupán jajong!

Amikor elolvastam a felkiáltójeles mondatokat, nem akartam hinni a szememnek. Miért az indulat? Miért tilt? Mi a bűnöm? Mivel sértek? Mit? És miért nem kérdezett, miért nem kért bizonyítékokat még? Miért nem mer vitatkozni? Miért a tiltás? Miért a hatalmi arrogancia?

Nevetségesnek tartottam a hepciáskodást, a céhszemléletet, a gyávaságot, mely nem keltett bennem félelmet, gyűlöletet. Ezt bizonyítja válaszom:

„Kutatgatásom közben rájöttem sok olyan tényre, összefüggésre, amik Somogy kialakulását másképp igazolják, mint amiről Te is írsz. Bizonyára nagy bűnt követek el, amikor idegenként, benemavatottként belekontárkodom ezekbe a titkokba, ügyekbe. Mégis megteszem. Ki tudja, hogy írásom nyilvánosságra kerülhet-e valaha? Ha olyan lektorhoz kerül, aki hibának tartja mindazt, ami ellenkezik az ő véleményével, akkor hiába dolgozom majd, mert tiltani fog, mint ahogy Te teszed. Meg lehet velem ezt csinálni, mert Magyarországon a hatalom segítségével minden megtehető. Átlépjem-e a tiltott határt? Át fogom lépni. Mondanom sem kell, hogy egyáltalán nem haragszom tiltásodért. Jelezted legalább, hogy mire számíthatok tőled. Vajon más szakembertől is?”

Levellem azonnal elküldtem, titokban azt gondoltam, talán gyors választ kapok. Nem kaptam.

Az első bizonyítás

Három napot vártam Magyar Kálmán válaszára, de nem üzent, ezért elindultam nélküle, ellenében. Azt sem tudtam igazán, hogy mit keressek, mert nem lát-

tam kohót, nem ismertem a tartozékait, csak kevés információt olvastam róluk. Mégis mintha valaki azt mondta volna, hogy nem megyek hiába, meg fogom találni azt, amivel bizonyítani tudok. Azt mondtam, ha csalódom, ha nem így lesz, akkor abbahagyom a kutatást, nem vállalom a konfrontációkat. Ha viszont bizonyítani tudok, akkor nem fog megállítani senki és megteszem azt, amit egy falun élő történész megtehet ősei hagyatékának megmentésére és bemutatására.

Február 16-án egy napsütéses, szeles napon elrobogtam autómon Eddéig, onnét pedig gyalog rohantam az 5 kilométerre lévő lelőhelyre. Ahol összesen sok salak volt, ott mást nem találtam most sem, de távolabb tekintve vöröslött a száraz szántás valamiért, másutt fekete foltot láttam... Odarohantam, és egymás után szedtem fel a széttört fűvócsövek darabjait, kemencefalak maradványait, érceket, körömbenyomásos cserepeket és szedtem fel salakokat is... Még ekkor nem tudtam, hogy az égett föld ércpörkölést igazol.

Megraktam a szatyromat, s szinte kábult voltam, idegzetem felajzódott és a gondolatok zabolátlanul száguldtak, csapongtak... Lám ezer éve szántják itt a földet, de senki nem tudja, mi volt itt. Mikor feledték el?... Kik olvastották itt a vasat? A X. század legnagyobb hadvezére tán, Bogát fejedelem vasasai, tömörei, verői dolgoztak itt? Innen vitték a bucákat Itáliába nyílcsúcsok utánpótlásához? Vajon vannak-e kohók Fajszt, Lél, Koppány, Jutas, Taksony helyneve mellett?... Mintha áramütés ért volna. Íme itt a X. századi fejedelmeink hatalmának tanúja! Milyenek voltak a kohók, hogy láthatom meg őket? Ki segít a bizonyításban? Hogy fogadják a szakemberek, a régészek a felfedezést? Elhiszik?... Aztán hirtelen suhogás, ágreccsenések, kutyaugatás verte fel a csendet, s két csodálatos gímszavas rohant elő az erdőből felém. Hirtelen kettéváltak, egyik beállt a fűzfás bozót mögé zihálva, míg a másik az erdő vonalát követve délnek menekült, majd beváltott hirtelen az erdőbe... A társa pedig nézett rám, s nekem földbegyökerezett a lábam ettől a látványtól és élménytől. Mintha a Csodaszarvas bámult volna rám!... Percekig néztük egymást, aztán méltósággal visszaporoszkált arra, ahonnan jött és én is hazaindultam... Tudom, mennyire hihetetlen ez, talán kár leírnom, mert tudományos felfedezéshez nem illik ilyen véletlen. Csakhogy így történt, akár hihető, akár nem.

Másnap kértem újságírókat a megyei laptól a helyszínrre. Bekes József egy fotóst és Költő László régészt hozta magával két nappal később. A lakásomon lévő bizonyítékok bizalmat keltettek és ezért kimentünk a mezőre. Ekkor érkezett Magyar Kálmán távirata: „Leveled megkaptam. A régészeti emlékek megmentése mindnyájunk számára nagyon fontos. Ennek hivatalos és nem hivatalos útja van. Mindkettőt ismerem. További leletbejelentést és leletmentést várok tőled. Részlete-sen levélben.”

1988. február 22-én, hétfőn megjelent a Somogyi Néplapban a „szenzációs” felfedezés híre. Kisebbségi tévedésektől eltekintve a cikk híven rögzíti a történeteket, bizonyítja, hogy már a nyolcvanas évek elejétől valószínű-

nűsítettem hasonló leleteket és azt is dokumentálta, hogy ezt a felfedezést a megelőző évben hiába jeleztem a múzeumnak, illetve Magyar Kálmánnak... Költő László ekkor ígérte meg, hogy elvégzi az ásatási bizonyítást, ha munkaerőt biztosítok, ha elintézem az ásatás engedélyezését a somogyvámosi termelőszövetkezetnél. A régész állta a szavát, április 15-18. között az első műhelyt feltártuk és 23 kohó létezését igazoltuk. Csodálatos élmény volt. Itt tudtam, hogy ép kohókat nem találhatunk, hiszen a pusztítás bizonyítékait a szántásokon láttuk. Itt az volt a fontos, hogy megbizonyosodjunk a műhely, a bucakemencék létezéséről. Igazoljuk, hogy feltételezésem helytálló! Ez sikerült.

Ekkor már biztos voltam mintegy öt helyen műhelyek létezésében. de csak a somogyfajszai műhelyről szóltam februárban az újságíróknak és Költő Lászlónak. Az érdemi bizonyításokat márciusban és április elején mindegyik helyen el kellett végeznem, és ahogy ez megtörtént, úgy jeleztem a lelőhelyeket Költő Lászlónak, valamint Sopronba Gömöri Jánosnak.

A második bizonyítás – Fajsz kohótelepe

Mivel Költő László nem vállalt több feltárást elfoglaltságai miatt, csak Bogát-Gyümölcsényben, ezért keresnem kellett régészt valahol. Mivel Gömöri János tanulmányát olvastam a lovas népek vaskohászatáról és tudtam, hogy Sopronban régész, hát ismeretlenül írtam hozzá. Nos, ő a legnagyobb érdeklődéssel és elismeréssel válaszolt. Azonnal. Nem úgy, ahogy Magyar Kálmán tette, és ez örömmel töltött el. Leírtam neki az első telepbizonyítást, és közöltem vele, hogy Somogyfajszon olyan telepet fedeztem fel, amelyiken ép kohókat is találni fogunk, mivel itt földmunka soha nem volt, az erdőben az avar alatt ép fűvócsövek és olyan rücskös salakok vannak, amiket ekék, tárcsák, boronák nem koptattak meg. Íme, ez a leveléből is érzékelhető, válasza bizalomkeltő:

„Nagy érdeklődéssel és örömmel olvastam levelét. Úgy látszik, hogy a vaskohászat kutatás szempontjából Somogy is jó terepnek ígérkezik. Ott valójában eddig csak kisebb mértékű munkák történtek ezen a területen. Kiseb próbálkozás volt Zamárdi-Kútvölgy vassalaklelőhelyén 1986-87-ben.”

Elküldte Magyar Kálmán írását az Iparrégészet II. kiadványban a középkori magyar vasművesség somogyi forrásairól. Sokáig nem írtam meg neki konfliktusomat Magyar Kálmánnal kapcsolatban. Nem bántam azt sem, hogy Magyar megtudta újabb felfedezésem hírét... A következő héten, március 7-én részletesen leírtam a fajszai telepet, s közöltem, hogy itt partoldalba építve találhatóak majd az ép kohók és a műhelybe a patak felől volt a bejárat valaha. Ezt a választ kaptam: „A leírás komoly, jelentős kohótelepre enged következtetni. Fontosságát az is megadja, hogy az egyik Árpád-házi fejedelem udvarához kapcsolódik.”

Elhiszi a leírás alapján, hogy itt „esetleg épebb kohókat is lehetne – kis szerencsével – találni.” Közli a felfedezés jelentőségét:

„A korai középkori magyar vaskohászat térképen

eddig fehér folt volt Somogy. Tehát nagyon fontosak a lelőhelyek, amelyek nem csak helytörténeti, de országos jelentőségűek lehetnek.” (Március 14.)

Ebben én is biztos voltam, sőt azt is biztosan tudtam, hogy a fajszai és a Bű-bodrogi lelőhelyen európai jelentőségű lelőhelyek vannak, sőt még másutt is... Április 25-re már 15 helyen voltak egyértelmű, cáfolhatatlan bizonyítékaim, és nem csak vaskohászati telepeket, de településeket és temetőket is valószínűsítettem sok helyen: Somodor, Vitya, Berecska, Dessedá, Vergamás, Jádalberti, stb...

Gömöri János megígérte, hogy április 25-én megnézi első ásatásunk bizonyítékait, melyet gondosan letakartattam az ásatást követően és a vámosiak nem bántották az ásatás helyét a vetéskor sem... Ide mentünk a mérésekhez szentet, ércet és egyéb leletet keresni. Amikor ez megtörtént, már késő volt, és úgy kellett ráerőltetnem akaratomat a két régészre a fajszai és a bodrogi lelőhely meglátogatása végett. Végül kötélnek álltak, hiszen két olyan telepet ígértem, amelyiken ép kohók lesznek, és amelyek szerintem két fejedelemnek, Fajsznak, illetve Koppánynak termelhette a vasat... Mindkét helyen a teljes telepek feltárását szerettem volna elérni, mert mindegyik helyen ki lehetett volna számítani a műhelyek termelési adatát... És én ekkor már titkon azt reméltem, hogy ezek közül a műhelyek közül valamelyik, vagy mindegyik őskohászati múzeumba kerülhet honfoglalási, történelmi emlékhelyen. Persze erről ekkor még nem szóltam, mert talán a két régész is álmodozónak, fellejben járóknak képzelhetett volna...

Gömöri János Fajszon látva bizonyítékaimat, a helyszínt, azonnal elvállalta az ásatást, és megegyeztek Költő Lászlóval az anyagi feltételek előteremtéséről, én pedig ígéretet tettem az étkeztetés, szállás és egyéb feltétel biztosításának segítésére.

Ezután visszatértünk Bű-Bodrogra. Itt már nem hitt nekem igazán sem Gömöri, sem Költő, bár a cserépanyag jó volt, és minden más bizonyíték is a helyén volt, de itt régóta szántottak és a felszínen nem érzékelték azt, amiről én beszéltem nekik...

Ezért egyikük sem vállalta itt az ásatást. Azt ajánlották, hogy tárgyaljunk Magyar Kálmánnal, mert neki nemzeti kutatásra sok pénze van, és erre az ásatásra is lehet nála valamekkora összeg. Elfogadtam az ajánlatot. A továbbiakban Bűről másutt írok, külön fejezetben.

Fajszon 1988. szeptember elején megtörtént az ásatás, melyen nem kellett részt vennem, mindössze a szervezést segítettam. Nem volt szükség rám az ásatáson, ezért csak látogatóba jártam ide, várva az új eredményeket. Sajnos nem teljes feltárást történt, hanem kutató árkokban voltak láthatóak a kohók és tartozékaik. Nem lehetett látni teljes műhelyt, munkagödöröket, a telep szerkezetét, és nem lehetett teljes feltárást híján kiszámítani a telep és a műhelyek teljesítményét. Mégis boldog voltam az eredménytől, hiszen valóban egész kohók kerültek épen elő, és megbizonyosodott, hogy a termelés a X. század közepén folyt itt, tehát valóban Fajsz idejében. A bizonyítás tőlem függetlenül

MIÉRT KUTATJUK A FEJEDELMI VASKOHÁSZATI TELEPEKET SOMOGYBAN?

történt, és ez engem cseppet sem bántott. A közvetlen munkába nehéz lett volna bekapcsolódnom, hiszen év elején az iskolában kellett lennem, a tanévet kellett indítanom. Gömöri János ásatási munkáját, teljesítményét köszöntem, és jelentőségét elismertem, s ma is ezt teszem. Neki a kutatásban, a lelőhelyek bizonyításában jelentős volt a szerepe, meghatározóan fontos Költő Lászlóval együtt.

Az ásatáskor már kész volt újabb kutatási programom, és ezt átadtam Gömöri Jánosnak lektorálásra. Azt kérte, hogy várjunk a nyomdába adással, várjuk meg a tudományos vizsgálatok és mérések eredményeit, és ennek ismeretében kell írni a felfedezésről, az ásatásokról, a lelőhelyekről és a további teendőkről. Ezért 1989-ben jelentette meg a megyei levéltár és a Somogy Megyei Pedagógiai Intézet elsősorban Szili Ferenc és Kálmán András jóvoltából a Milyen lehetett az ősi Somogyország? című írásomat. Gömöri mellé még László Gyula lektori véleményét kértük. Ellenőrizhető, ebben nem csak a két ásatást vezető régész munkáját ismertem el, de még Magyar Kálmán nemzeti kutatását is méltattam, s lektorom javaslatára a gáncsoskodásról nem írtam. „Bizony, aki nagy dolgokat visz véghez – márpedig a szerző ezzel a munkájával ezt tette és teszi –, annak számítnia kell fentiekre, és fel kell vértéznie magát a támadások ellen. Hogyha követni dobtak meg, dobj vissza kenyérral. Bizony a szakembereknek is jókora karéj kenyér lesz ezt a kiváló munkát körberágcsálni.”

Elmondhatom, hogy valóban rengeteg támadás ért, de bosszúra nem gondoltam soha. Most sem.

A felfedezést 1988. december 19-én ismerttettem először a Dél-Dunántúli Történészek II. Regionális Konferenciájának őstörténeti szekciójában. Fodor István volt a tanácskozás elnöke (december 18.) Az előadás rövidítve 5 év múlva jelent meg nyomtatásban Somogyország ősi vastermelése címmel. Ezt Fodor István és Gömöri János lektorálta. Tanulmányom négy kiadásban jelent meg a későbbiekben.

Írásaimra rendkívül pozitívan nyilatkozott Bakay Kornél, Nováki Gyula, Györffy György és sokan mások. Most Heckenast Gusztáv véleményét idézem.

„A vaskohók felfedezése Fajsz és Bogát mellett elvitathatatlan eredmény. Ezek nem lehetnek a X. századnál későbbiek, és az sem valószínű, hogy Vasvárhoz tartoztak volna. Arra kell gondolnom, hogy voltak a fejedelem vasverőin kívül az egyes hercegeknek is vaskohászai.

Mivel tudom, hogy leglelkesebb kutatót is elfogja időnként a fáradtság és a csüggedés, megismétlem, hogy a vaskohók felfedezése az egész magyar történettudomány nyeresége.” (1990. szeptember 13.)

Azért írtam le ezeket a pozitív véleményeket, mert ezeket csatoltam Kosári Domokosnak, az MTA elnökéhez írt levelemhez, melyben kértem központi segítséget tőle a somogyi kutatáshoz, főképp a terepjáró régészeti munkák elvégzéséhez. Nevében Bökönyi Sándor akadémikus válaszolt anélkül, hogy beszélt volna velem, vagy megnézte volna ásatásainkat, a lelőhelyeinket. Elutasítása, hangneme kultúrált volt és kate-

gorikus. A terepjáró kutatásokat régészeknek kell elvégeznie, de erre még nincs elég pénzük, tervezett feladatukat sem tudják folytatni, ezért Somogy ne számítson központi segítségre. Javasolta, hogy forduljak a Somogy Megyei Múzeumhoz.

Megjegyzem, hogy a két ásatás után falum segítségével mindkét ásatáson letakartuk a lelőhelyeket fóliával, Fajszon szarufákat és léceket is használtunk a védelemre, és a vízvezetetről is gondoskodtunk. Azt hittem, hogy az értesített illetékesek kíváncsiak lesznek a műhelyekre, kohókra. Az érdektelenség teljes volt. Egy év után a Bogát-Gyümölcsényben levő műhely elpusztult, mert egy nyáját véletlenül keresztülhajtottak rajta. Fajszon a második év telén ellopták az egész tetőszerkezetet fóliával együtt. 1992-ben nemzetközi tudományos konferenciát szerveztem Kaposvárra a somogyi vaskohászati kutatás segítésére. Sajnos a társadalmi segítség ekkor még elmaradt.

1995-re már majdnem feladtam a küzdelmet, amikor megjelent a lakásomon két kohász szakember, és megmutatták a Hunnia az évi második számát, és benne egy olyan cikket, amit öt évvel korábban írtam „Kinek kell az ősi Somogyország?” címmel. Ágh József és Sütő Zoltán azt mondták, ha igazak azok az állítások, amiket írásomban leírtam, akkor ők testet adnak gondolataimnak, támogatják kutatásainkat, felépítik az őskohászati múzeumot és a történelmi emlékhely létesítményeit Somogyfajszon. Mindez 1995. április 16-án történt. Egy év múlva felépült a múzeum, az emlékhely és állami ünnepségen avatni lehetett. Ehhez új ásatás kellett, amit a Duna-ferr-Somogyország Archeometallurgiai Alapítvány finanszírozott. Az ásatást Gömöri János vezette. A munkákban Költő László is részt vett. Ma ennek az ásatásnak az eredménye látható a múzeumban.

1997-ben nemzetközi tudományos konferencia keretében a magyar tudomány is felavatta létesítményünket, ünnepi beszédet László Gyula, Szász Zoltán, Csetri Elek mondott. Azóta minden évben újabb konferenciákat szervezünk. Az emlékhely fenntartásáról a kutatási műhelymunka finanszírozásáról sokak segítségével Alapítványunk gondoskodik.

1998. januárjának végén kutatási programunknak megfelelően újabb ásatásokat kezdeményeztem. Elhívtam Bogát-Csollányosra és Bú-Bodrogra Alapítványunk elnökét, és itt ismerttettem vele a két lelőhely európai jelentőségét. Bogátnál óriási a telep nagysága, és itt IX-X. századi műhelyek egyaránt előkerülhetnek. Bún pedig olyan fejedelmi műhelyek találhatók, amelyekben ép kohók vannak, és ezeket őskohászati múzeumban bemutatathatjuk millenniumi emlékhelyen, ha állami segítséget kapunk. A bogáti lelőhelyre még régész nem volt kíváncsi, bár a felfedezést 10 éve bejelentettem, s jelentőségéről a Históriaiban is írtam... Bú-Bodrog fontosságát sem tudtam megértetni, elfogadtatni a régészekkel, mert az hitték, hogy túlzok.

Ágh József ekkor is hitt szavaim hitelében, ezért minden segítséget megadott kezdeményezésemhez, ugyanezt tette falum vezetése is. Megteremtettük a feltételét két újabb ásatásnak, és ehhez engedélyeztetést

és a múzeum szakmai segítségét kértük. Bogát-Csollányoson napra pontosan az első ásatás után 10 évre Költő László szakmai irányításával ástunk ki kohókat, bár rendkívül rossz volt az időjárás... Itt még nagy meglepetések várnak ránk. Erről részletesen majd máskor írok.

Miért kutattunk Bú-bodrogon?

A Bú helynév rejtélye hosszú idő óta foglalkoztat. Nem valószínű, hogy a névadó személy a X. században fejedelem volt, mivel a név nem köthető fejedelmi méltósághoz. Bő neveket minden X. századi hatalmi, uralmi körzetben találni lehet a Maros keleti ágától a Bécsi-medencéig. Bő nemzetség Erdélyben is volt, Somogyban is. A szó rokonságban van a török bej szóval. Bőknek nevezték hajdan a magyarság gazdag, bőségben élő kiváltságos rétegét. Nem kizárt, hogy valaki a Bő nevet személynévként viselte, de az is lehetséges, hogy egy gazdag embernek volt itt szálláshelye, települése a Pogányvíz mellett. Bók közé tartoztak a fejedelmek is. Mivel négy fejedelmi név veszi körbe e helynevet, arra gondoltam, hogy itt talán ezeknek volt valamiféle kultikus szent helye, talán a X. században. A közeli Apánka erdőben hatalmas halomsíros temető van, és található itt római temető is.

Ezért örültem, amikor 1979-ben Magyar Kálmán ásatásba kezdett. Kimutatta az írott forrásokból, hogy a Bő-nem már a X. században szerepet játszott megyénkben. Örültem, hogy feltárta a XIII. századi monostort, templomot, s láthattam alapjaikat, a romokat, leleteket. Sajnáltam azonban, hogy igazi bői gazdag temetőt bői épület maradványát, vársáncot, őskohászati hagyatékot nem talált a X. századból, és e nélkül „igazolta” Györffy György állítását az első somogyi nemzetségről, „ősfoglalóról.” Én ezt kevésnek tartottam.

Iskolaigazgatóként segítettem ezt az ásatást, mert azt hittem, érdemi bizonyítékokat talál a régész a kutatást akadályozó dogmák ellen. Ilyen leleteket szerettem volna látni Bűn. Magyar Kálmán 1984-es tanulmányában köszönte segítségemet. Említi azt is, hogy 1981-ben terepjárára hívtam Bogátra. Hívtam a Rinya menti Bogát mellé, a Vasszaros táblához is, sajnos hiába...

Mivel a régész nem talált Bűn olyan leleteket, amiket én valószínűnek tartottam, ezért megnéztem az ásatás környékét, s megvizsgáltam a Pogányvíz távolabbi helyeit is. Megállapítottam, hogy Magyar Kálmán térképén a középkori falu helye nincs jó helyre feltüntetve, és nem tud azokról a lelőhelyekről, amik Magosdnál a Cinca pataknál vannak. Ezek vizsgálata nélkül ásatása nincs beágyazva a környék településtörténetébe, holott rendkívül érdekes avar-magyar és korábbi lelőhelyek vannak Porgátánál, Csombárdon, Cserháton, Gyirben, Katica-dűlőben, Apánkán, Varsalíknál, Hegyháton, a Szállási-dűlőben, Másjádón. Sajátos, hogy a X. századi vaskohászati telepet ásatása közvetlen közelében találtam meg. Vajon ő miért nem talált e lelőhelyre?

A bői fejedelmi kohásztelep felfedezése

Három hónap alatt 10 vaskohászati telep bizonyítékait igazoltam 1998-ban, de Bodrogra valamilyen nem tudtam eljutni. Mivel a környéket ismertem, ezért bizonyos voltam, hogy a vaskohászati telepek a kultikus helyek közelében a mocsaras hely melletti domboldalon a hajdani temetőnél kell lennie, mivel itt a partfalba könnyű kohókat építeni, és forrás is volt a közelben... 1988. április 4-én délután volt időm végre idejönni. Bármilyen hihetetlen, de igaz, egyenes rámentem a lelőhelyre, és azt mondtam, itt kell lennie a műhelynek!... És ott voltak a lábam előtt a fúvócsövek darabjai, salakok, kemencék falmaradványai, a faszenes föld, ércek, és hullámvonalas X. századi cserepek, közte cserépbogrács darabja... Mindezt Isteni jelként fogtam fel. Azonnal karót vágtam a közeli csalisban, nehogy elsimítózzák a földet... Aztán megnéztem az északi oldalt, és ott is műhelyeket találtam. Ezek nagy része elpusztult. A helyeket itt is megjelöltem. Ezután Osztopánba mentem, a TSZ-hez, s beszéltem a vezetőkkel, traktorosokkal.

Április 25-én hívtam ide Gömöri Jánost és Költő Lászlót a gyümölcsényi ásatás és a fajszi lelőhely meglátogatása után. Ők az ásatást nem vállalták, hanem azt javasolták, hogy Magyar Kálmán tárja fel a telepet, mert neki nemzetségi kutatásra van fedezete. A köztünk lévő nézeteltérés ellenére a megbízással egyetértettem volna. Magyar, amint értesítést kapott tőlünk, azonnal intézkedett. Április 28-án ezt a táviratot küldte a somogyjádi Tanácsra:

„Fontos leletbejelentést kaptam azzal kapcsolatban, hogy Bodrog-Bú határrészében az úgynevezett Felső-temetői dűlőben korai települések, vaskohók maradványai találhatóak. Kérem a földet a művelők felé jelezni, ezek biztosítását.”

Mivel a tanácsi dolgozók nem értették az üzenetet, megkérdeztek engem. Én megfejtettem a mondatok értelmét, Megnyugtattam őket, hogy a TSZ-szel már mindent megbeszéltem.

Magyar Kálmán a következő napokban felvonult a telepet keresni néhány emberével, – nélkülüm. Nem találtak semmit. Ezután bejött hozzám, és beszélt velem. Ekkor átadtam neki a Bú lelőhely bizonyítékait és közöltem, hogy a lelőhelyet is megmutatom. Hazatérve ezt írta hozzám:

„Örömmel láttam garázsodban azt a sok-sok somogyi lelőhelyről származó régészeti anyagot. Több dolog is érdekelne ezekkel kapcsolatban. 1. Milyen lelőhelyen mit és mikor találtál? (Térkép feltüntetésével) 2. Melyek a legveszélyeztetettebbek? Nagyon örülnék, ha külön lapokon válaszolnál ezekre a kérdésekre. Egyes községek felé lépni kellene lelőhelyek védelme, rögzítése, felmérése, esetleges ásatási ügyében. A lelőhelyek ismeretében ütemezni lehetne mindezeket, amelyeket megelőzhetne egy tervezett közös helyszínelésünk egy adott időpontban.” (1988. május 12.)

Ezután három hétre külföldre utazott, akkor írtam neki, amikor visszatért. Idézek levelemből:

„Szívesen együttműködöm veled. Ha hallgattál vol-

na rám, akkor együtt kereshetjük volna meg azokat a telephelyeket, ahol vasolvasztók voltak a X. században, és más bizonyítékok is... Szerintem a somogyi vaskohászat és következményei olyan téma, ami nem csak hazai érdeklődést, de európai hatást is kiválthat.” (1988. június 7.)

Ekkor úgy látszott, hogy Magyar Kálmán együttműködik velem és feltárja a bűi telepet.

Június 10-én kimentünk a lelőhelyre és megmutattam mindkét helyen a műhelyek maradványait. Soha sem feledem, azt kérdezte: Vajon mekkorák a kohók és mennyi lehet itt? Mindenáron kutatóárkokat akart húzni a mezőn, hiába magyaráztam, hogy pontosan tudom a telepek helyét, ezért nem kell ide árok. Igazán nem hallgatott rám, csak a maga verzióját mondta. Az ásátáshoz feltételt támasztott. Akkor jön Bodrogra, ha minden somogyi telepet kizárólag ő tárhat fel, mert nem osztzik senkivel. Erre azt válaszoltam, hogy nem hagyom cserben azokat, akik eddig segítettek. Pár nap múlva Babócsára ment törökfürdőt feltárni, és onnan táviratozott: „Ha meggondoltad magadat, akkor értesíts.”

Kapcsolatunk ezzel 10 évre megszakadt. A későbbiekben hiába hívtam Bodrogra érdeklődőket, hiába magyaráztam mi van itt, senki nem hitt igazán szavaimnak, és nem sikerült ásátást elérnem 1998-ig.

Az első bűi kohófeltárás

A Bű-Bodrogi telep régészeti fontosságát senkivel nem sikerült elismertetnem, ezért ásátást itt nem kezdeményezhettem. A régészek nem hitték el, hogy itt fejedelmi, vaskohászati telep lehet.

A vaskohászati ásátás nincs összefüggésben az 1979-82-es nemzeti kutatás ásátásaival. Kezdeményezésem nem ennek a kiteljesítése.

Kuratóriumunk azt szerette volna, ha Gömöri János tárja fel a bodrogi műhelyeket és nem kell külső segítséget, más régészt hívni. Sütő Zoltán kuratóriumi ülésünkön ismertette, hogy az ásátásra minden előkészületet megtettünk, az engedélyeket megkértük, a tulajdonosok az ásátásokhoz hozzájárultak. A költségeket Alapítványunk és Somogyjád önkormányzata vállalja. Gömöri János a szakmai vezetést csak azzal a feltétellel vállalta, ha nem kell velem közösködnie. Kizárólagos kutatói jogot igényelt a régészeti törvény szerint. Kirekesztésemet a kuratórium tagjai kifogásolták, de én elfogadtam. Azt mondtam, hogy számomra az a legfontosabb, hogy a telep fel legyen tárva, ezért minden áldozatra hajlandó vagyok, kutatói jogaimról lemondok, az ásátáson nem veszek részt. Ekkor Gömöri azt mondta, hogy menjünk újra a lelőhelyre. A helyszínen csendben ismét elmondtam, hogy miért fontos ez a hely, miért akarom a feltárást, mik a terveink. Ám hiába találtuk meg újra a bizonyítékokat, a X. századot igazoló hullámvonalas cserepeket, neki az volt az álláspontja, hogy a műhely kicsi, terveim irreálisak. És nem lesznek itt ép kohók. Ezért az ásátást elfoglaltságaira hivatkozva lemondta, legfeljebb ősszel vállalta volna el.

Nekünk erre nem volt időnk, hiszen közeledett a

második konferenciánk és a millenniumi évforduló is. Itt mi ekkor múzeumot, emlékhelyet akartunk avatni.

Az elutasítás miatt kívülről régészt kellett keresnünk a szakmai vezetésre. Gömöri János Magyar Kálmánt javasolta, és ígérte, hogy segít a felkérésben. Magyar Kálmán meggyőzése nem volt könnyű. Ezt bizonyítja a hozzám 1997-ben írt levele. Ekkor „kibékült” velem. Mert a magyar tudomány illetékesei elismerték kutatásunkat, és a História is foglalkozott velünk, Glatz Ferenc MTA elnök pedig újszerű, a céhszemléletet megtörő kutatásként jellemezte munkánkat. Bevallom, én kételkedtem Magyar őszinteségében, ezért akart „megnyugtani” a régész. Ezt írta: „Gratulációom őszinte, mert én elsősorban az ügyet nézem és nem azt, hogy kik csinálják. Gömöri János kolléga (aki évfolyamtársam is volt) számtalanszor hívott közös kutatásokra a vasművesség vonatkozásában. Én elismerem a vasművesség kutatásának fontosságát, de a várkutatás most is jobban érdekel. (Ha lesznek még ásátásaim, akkor azok várásatások lesznek?!) Nincs az a miniszterelnök vagy más személy, még ha milliókat is kínál, hogy ezen változtassak, más fiatal kollégát ajánlanék helyettem.” (Bár ezt tette volna!)

Valóban ellenkezett, amikor felkerestem és felkértem. Ellenkezett azért is, mert neki Gömöri azt mondta, hogy ép kohók Bodrogon nem lesznek. Ezért ő inkább hisz az országos szaktekintélynek, mint nekem – mondta. Végül mégis sikerült úgy ahogy rábeszelnem a feladatra, de mindenáron azt akarta elérni, hogy ne tavasszal, hanem ősszel legyen az ásátás. Hazatérve (1998. március 18.) azonnal írtam neki, és közöltem, hogy felkérésünk kizárólag tavaszra szól, mert ősszel Gömöri János nélküle is feltárja a műhelyt. Tájékoztatásomra, egyetértésemmel alapítványunk elnöke is kérte Magyar Kálmánt a tavaszi ásátásra, mivel konferenciánkon beszámolót vártunk az eredményekről. Magyar Kálmán azzal is érvelt, hogy kohófeltárást nem végzett, ezért ragaszkodott ahhoz, hogy az ásátáson részt vegyek. Neki nem volt az ásátásra terve, elgondolása. Nekem viszont volt. És ismertettem vele tervemet. Biztosan állítottam, hogy itt több műhelyt és legalább 10-15 ép kohót várok a feltárásból.

Mi volt a tervem az ásátásra?

Több évi megfigyeléssel bizonyos voltam a telep nagyságában, ezért az első alkalommal a Dél-keleti részen akartam egy szelvényben a kohókat számba venni. Utána északi irányban kellett volna továbbhaladnunk. Meg kellett volna tudnunk, hogy mennyi ép kohó van itt.

Bizonyítani akartam, hogy a műhelyt betemették egy évezrede, és ezért maradtak épen a kohók. Rétegről rétegre szerettem volna a vizsgálatot, az ásátási munkát végezni.

Igazolni akartam, hogy a műhelynek a völgy felől volt a bejárata, és a vasasok gondoskodtak arról, hogy a víz ne rekedjen meg a műhelyben nagy zápor, zivatar esetén.

Szerettem volna minden fúvócsövet lehetőleg

egészben összegyűjteni, hogy kiszámíthassuk a telep vastermelésének a teljesítményét.

Kellő bizonyítékokat szerettem volna szerezni az őskohászati múzeum és történelmi emlékhely építésének igazolásához, indoklásához.

Hogy történt az ásatás?

A régész kutatótársként bánt velem, és oda helyeztette a szelvény karóit, ahova kértem. Először egy 5-ször 5 méteres területről dobáltattuk el a szántott föld-részt, majd még ezt két és félszer ötös szakasszal megtoldottuk. Amikor ez megtörtént, valóban láthatóvá vált, hogy a műhelyt eltemették, és a szélénél látszott a sárgás, eredeti talaj. A kohóknak itt kell lennie. Ezért el-kértem az egyik munkás lapátját, és a hajdani bejárat-tól három lépést tettem a dombtető felé. Azt mondtam, hogy itt kell lennie az első kohónak! Megtoltam a lapátot, és eltoltam a földet, mintegy három centiméter mélyen. Ott látszott azonnal az egyes számú kohó kéményének a piros gyűrűje, s benne a fekete föld, amivel ezer éve megtöltötték. A lábamba szállt a vér, szinte összeestem, alig tudtam megszólalni, Azt mondtam a csodálkozó régésznek és munkásoknak, hogy ne örüljenek még, hátha mindez véletlen. Ezért spaknival, majd az ujjaimmal mélyíteni kezdtem a kohó belsejébe. Kiszedtem a töltelékot, s amikor a kohó öblét elértem 35 cm mélyen, és ott megéreztem a rátapadt rücskös salakot, akkor üvöltöttem ki magamból a belém szorult feszültséget!... Nem lehet leírni, hogy mit éreztem ekkor. Mintha kezet fogtam volna őseimmel, mintha áthidaltam volna egy évezredet az időben! Az élményt meg akartam osztani mindenkivel, ezért az kértem, hogy mindenki nyúljon a kürtöbe és érezze azt, amit én. Ezt követően megmondtam, megmutattam, merre lesznek a kohók...

Másnap megjelent a Somogyi Hírlap két újságírója. Közösen nyilatkoztunk a felfedezésről. A cikknek ez volt a felvezető szövege:

„Tíz éve tudott, hogy Bodrogon is őskohókat rejt a föld. Stampler Imrének ennyit kellett várnia, hogy a leletmentő ásatáson a kukoricával vetett szántóban rábukkanjon a kohó nyílására, és belekiabálhasson a bodrogi határba: Megtaláltam!!!”

A cikk címe alapítványi programunknak megfelelt. „Ami a vikingeknek a hajó!...” A cím tehát egyértelműen utal arra a tervünkre, amit itt akarunk megvalósítani. A cikk jelzi, hogy itt európai jelentőségű lelet van, és úgy akarjuk megmutatni a világnak, mint ahogy a norvégok a viking hajókat.

A nagy örömben másnap öröm is került. Az ásatás nem úgy folytatódott, ahogy kellett volna. A három kohó után szerettem volna látni a többi kéményének bizonyítékát. Ezért azt kértem, hogy az ásatás északra folytatódjon. Mivel reggel nem voltam a helyszínen, Somogyfajsra és Bodrogra kellett mennem, ezért visszatérve azt láttam, hogy Költő László és Magyar Kálmán a szelvényben dolgozott. Kiderült, hogy telefonon Gömői Jánostól azt az információt kapták, hogy árkot kell vágni a műhely középpontjából az 1. számú kohó

felé a mellnyílásig. Költő László a szelvény északi sarkában kereste a műhely bejáratát. A helyszínre érkezve megkérdeztem, hogy miért ezt teszik. Azt mondták, nem a déli részen, hanem északon volt a műhely bejárata. Egy óra múlva azonban itt egy újabb kohó került elő, azon a helyen, amit előre bejelöltem. Tehát itt nem lehetett bejárat.

Ezekkel a munkákkal eltelt az idő, s mivel a földet az északi részre dobálták, ezért újabb kohókat nem tudtunk bizonyítani. Erre pedig égetően szükségünk lett volna, a kormányzati támogatás elnyeréséhez. Bármilyen hihetetlen, az öt kohó a régészeket még mindig nem győzte meg arról, hogy itt olyan jelentős telep van, mint amelyet tíz év óta állítok és amit nemzeti kulturális örökségként, ereklyeként be kellene mutatni az államszervezés milleniumi évfordulóján. Ez rövidesen egyértelműen bebizonyosodott.

Az első ásatás után az ásatás vezetőjével megbeszéltem, hogy kormányzati támogatást kérünk Alapítványunk nevében őskohászati múzeum és nemzeti történelmi emlékhely létesítésére és ennek az ereklyéje lesz a feltárt műhely. Ezért a lelőhelyet nem temettük vissza, hanem a somogyjádi önkormányzat pénzén befedtük takaró anyagokkal és fóliával, abban a reményben, hogy majd az illetékesek megnézik a kohókat, és segítségükkel megtehetjük azt, amit már Fajszon megtettünk.

Ezért azt kértem az ásatásvezetőtől, hogy minél előbb készüljön el a kormeghatározó mérés, és feltejesztésünkhöz kapjak fényképeket, rajzokat, ásatási összegzést. Három hónapig vártam erre hiába. Ezért augusztus második felében ásatásvezetői dokumentumok nélkül írtam le véleményemet. A kormányzati támogatást alapítványunk és három önkormányzat polgármestere kérte Hámori József minisztertől. Három héten belül egyetértő választ kaptunk, és Vissy Zsolt helyettes-államtitkár támogatást ígért a kutatáshoz és az építkezéshez – a múzeumon keresztül. Ezután kezdeményezésünkhöz csatlakozott még két önkormányzat, és a megyei vezetés is.

Pálfordulás

Többszöri szóbeli és írásos kérésem után elkészült az ásatásvezetői dokumentáció. Amit az ásatásvezető a lelőhelyről leírt, az ellen nincs kifogásom. Azt azonban elfogadhatatlannak tartom, hogy a vaskohászati ásatást az ő nemzeti kutatásának folytatásának és gyűmölcsének tartja, s az alapítványi kutatási programról szót sem ejt. Még érthetlenebb volt, hogy összegzésében nem javasolta az őskohászati telepet múzeumban és emlékhelyen védeni és bemutatni. Amikor megkérdeztem írásban ennek az okát, ezt válaszolta:

„Nekem nem volt tervemben, hogy Bú-Bodrogon emlékművet építsünk 2000-ben vagy 2001-ben. Ilyen tervek készítése a polgármesterekre tartozik.”

Senki nem vitatta, hogy az ásatásvezetőnek nem volt terve a lelőhely védelmére, mindenki tudja, hogy erre nekem és az alapítványnak volt programunk. A polgármestereknek még inkább nem lehetett, hiszen ők

MIÉRT KUTATJUK A FEJEDELMI VASKOHÁSZATI TELEPEKET SOMOGYBAN?

a felfedezés tudományos jelentőségével, a lelőhely bemutatásának fontosságával, védelmével eleve nem lehettek tisztában. Ezt szakembernek kell javasolnia. Ha a bodrogi vaskohászati műhely csupán nemzeti hagyomány, akkor valóban nem kell és nem lehetne belőle ereklye egy nemzeti történelmi emlékhelyen, hiszen a fontosságot az adja, hogy itt fejedelmi hatalmat, uralmi rendet bizonyítunk. 1988-ban világosan leírtam, hogy a vasművességet a fejedelmek úgy monopolizálták hatalmuk érdekében, mint a sótermelést, ezért Bú-Bodrogon is valamelyik fejedelemnek volt vaskohászati telepe ugyanúgy, mint Bogát környékén több helyen, vagy Fajszon, Harkánál, Berecskánál, Vityán és másol. Így ezeknek a lelőhelyeknek az a mondanivalója, üzenete, mint a kínai agyaghadzseregnek, Li-San hegnél, vagy Salamon király templomának Jeruzsálemben, vagy a viking hajóknak Osebergben. A vaskohászati telepek az első magyar uralkodók hatalmáról szóltak, a honfoglalók kultúrájáról, társadalmi rendjéről. Ezt kezdettől a legjelentősebb történészeink és tudósaink értették meg. Idéztem már Heckenast Gusztávot. De megtehetném ezt Bakay Kornél, Szász Zoltán, László Gyula és mások véleményének közlésével is. Csupán Györfly Györgyöt idézem:

„Olvastam a Históriaba írt cikkét a fajszi felfedezésről. Komoly bizonyíték ez arra, hogy nem csak pitykével, kardokkal, fegyverekkel lehet hatalmi központokat fellelni, hanem az ezek anyagát előállító vasolvasztó telepek feltárással és bemutatásával is. Ezért a felfedezésért a magyar tudományt hálára kötelezi.”

Sajnos felfedezésünknek ezt a jelentőségét a régészek mindmáig nem értik. Ezért nem tudták megfogalmazni mindmáig, hogy miért kell a vasolvasztó telepeket őskohászati múzeumban és nemzeti történelmi emlékhelyeken védeni és bemutatni a világnak.

Az ásatásvezető régész 1999. elején tanácskozásonkon a múzeum nevében arról szólt, hogy a bűi őskohászati műhely nem olyan jelentős, mint az itt általa feltárt XIII. századi monostor és templom, ezért nem a műhelyt, a kohókat kell bemutatni a millenniumi évfordulón. Hatására Bodrog polgármestere csatlakozott a „múzeum álláspontjához.” Azt mondta, hogy rám a továbbiakban nincs szükség a tanácskozáson.

Költő László a múzeum nevében közölte, hogy a minisztériumba küldött felterjesztésünkkel egyetértettek, és a hivatalos pályázatot ennek megfelelően kell elkészíteni. A vasolvasztó műhelyt indokolt múzeumba tenni, és megfelelő pénzügyi fedezet esetén a monostort és a templomot is az emlékhely részeként lehet bemutatni. Ezt a javaslatot a polgármesterek, a megyei vezetés elfogadta. Ügyünk ekkor nem bukott el.

Magyar Kálmán azonban a tanácskozás után két héttel (1999. február 12.) tanácskozást szervezett Bodrog polgármesterével nélkülünk, és lényegében ügyünk ellen. Ezért utána a bodrogi önkormányzati vezetőkkel tanácskoznom kellett és ismertetem álláspontunkat.

A történetek után egyértelművé vált, hogy Magyar Kálmán ásatásvezetőként át akarja venni tőlem és alapítványunktól azt a szerepet, ami tíz év óta a miénk. Időközben sajnos az ásatás másik régészével, Gömöri

Jánossal is megváltozott a kapcsolat. Nem tudta elfogadni, hogy alapítványunk a somogyi kutatási programot fogadta el, és hogy a kuratóriumban vezető szerepet kaptam a szakmai munka irányítására, eszmeiségének meghatározására. Kutatási szerepemet megkísérelte eljelentékteleníteni és megszűnt köztünk az a segítőkész, bizalomteli viszony, ami évekig volt. Bizonyosodott, hogy főképp azért kellettem kutatásához, hogy leletbejelentőként felkutassak számára telepeket. Meg akarta tiltani, hogy a felfedezésről, a kohókról, a leletekről közös kutatásunkról nyilatkozzam, írjak, mert szerinte ezt csak régészek, az ásatás vezetői tehetik meg. Történészként ne kontárkodjak bele a régészek dolgába. Amikor a kuratóriumban ezt a magatartást kifogásolták, azzal védte álláspontját, hogy neki Fajszon semmi szüksége nem volt az én tanácsaimra, javaslataimra, észrevételeimre, neki elég volt annyi, hogy megmutattam a lelőhelyet. Ha valaki megtekinti a fajszi múzeumban kiállításunkat, melyet ő írt és szerkesztett, akkor ott ezt a szemléletet tetten érheti. Én ott kutatóként említést sem kaptam, és szó sincs arról, hogy a lelőhelyeket miért fedeztem fel, miért kezdeményeztem a múzeumot és az emlékhelyet. Erről a Kohászaton írt cikkében sincs szó. A Históriaban írt írásában ez az egyoldalúság és kirekesztés azért nem érvényesült, mivel a szerkesztők tőlem is írást kértek, és meggyőződtek kutatási szerepemről, teljesítményemről. Glatz Ferenc úgy írt a fajszi kutatásról, mint ahol sikerült a céhszemlélet korlátjait ledönteni.

A céhszemléleti korlátok Bodrogon újra elénk kerültek, amikor kuratóriumi ülésen az ásatásra Gömöri Jánost felkértük. Sütő Zoltán kifogásolta, hogy a régész nem akarja, hogy az ásatáson részt vegyen. Ez volt a válasz:

„Nekem nincs szükségem Stampler Imre javaslataira, szakmai véleményére, mert három évtizedes gyakorlatom, felkészültségem alapján elég, ha egy salakot és a helyszínt látom, máris tudom, mit kell tenni, mekkora a lelőhely fontossága, értéke és jelentősége.”

Fajszot ugyanúgy ítélte meg bizonyítékaim átadása, megmutatása és a lelőhely megtekintése után, mint én. Bú-Bodrogon azonban ez nem így volt. Hiába hívtam ide többször is, a kitűnő régész nem fogadta el álláspontomat, nem látta a telepet fejedelmi hagyatékának, és olyan jelentősnek, mint ahogy én.

László Gyula egyik televíziós nyilatkozatában azt mondta a riportereknek a somogyi, benne a fajszi és a bodrogi felfedezésről:

„Ezek történelmi és régészeti jelentőségét a magyar tudomány is, legnagyobb tudósaink is csak évtizedek múltán fogják jelentőségének megfelelően méltányolni. Ezért türelmesnek, kitarónak kell lennie a felfedezőknek, a kutatóknak és össze kell fogniuk, mert az a feladat, amit felvállaltak, óriási jelentőségű.”

Ha Gömöri János és más régészek felismerték volna a bodrogi fejedelmi vasolvasztó telep fontosságát, akkor 1988. óta kezdeményezhették volna a feltárást és a régész elvállata volna 1998. tavaszán is az ásatás vezetését. Ehhez nem kellett volna Magyar Kálmán segítségével sem. Igazolni tudom, hogy hozzám írt levelei-

ben azt írta, hogy ez a lelőhely nem olyan jelentős, ahogy én állítom. Még 1988. szeptember 21-én is azt írta, hogy „a lelőhely önmagában nem szenzációs, ennél nagyobb és fontosabbakat számtalan helyen feltártam,” és sorolta a példákat. Én ezt soha nem vitattam. Csupán azt kérdezem, ha ez így van, akkor miért nem látható egyik sem őskohászati múzeumban.

Szerinte Bodrogi kezdeményezésem veszélyes, mert „Somogyfajszt jelentőségét el fogja homályosítani egy lényegében ugyanolyan, csak kisebb vasolvasztó műhely.” Kijelenti még azt is, hogy „nem templomokat kell a maradványok fölé emelni, hanem műhelyeket kell föléjük rekonstruálni.” Azt kérdezem, ki akadályozta azt, hogy eddig Sopron környékén vagy másutt ne tegyék ezt? Miért nem tették?

Ezek az idézetek a leírt körülmények bizonyítják, hogy a két régész kezdeményezésemet és alapítványunk programját, szerepemet nem támogatja, a kutatásból ki akarnak rekeszteni.

Ez a pálfordulás elkészerített. Várhatóak voltak a konfliktusok, az érdekellentétek miatt. Nem bántam mégsem, hogy így van, mert bizonyos voltam abban, hogy a régészek rákényszerülnek igazolni azt, amit előzőleg a minisztériumnak leírtam. És így bizonyításuk hitelesebb lesz, mintha előzetesen egyetértettek és rokonszenveztek volna javaslatommal.

A második és a harmadik ásatás

A minisztérium állta szavát és Költő László és Jankovics Dénes közreműködésével segítséget kaptunk a somogyi vaskohászati telepek terepjáró kutatásához és leletmentő ásatásaihoz, így a bodrogi feltáráshoz is. Az ásatásra elegendő állami pénzügyi forrás állt az ásatók rendelkezésére. Így sem jogilag, sem anyagilag rám, alapítványunkra, falunk segítségére a továbbiakban az ásatóknak nem volt szüksége. Ennek ellenére Gömöri János és Költő László értesítette az alapítványt és engem is az ásatás kezdetéről, kuratóriumunk pedig azt kívánta, hogy megfigyelőként vegyek részt az ásatáson, akár igénylik ezt a régészek, akár nem. Ezért március 16-án ott voltam a lelőhelyen. Itt a régészek úgy bántak velem, mint valami nemkívánatos látogatóval, s javaslataimat, észrevételeimet lényegében semmibe vették. Már az ásatási szelvények kijelölésekor eltértek javaslatomtól. A szelvények kijelölését Gömöri János elgondolásai szerint végezték. Az ásatásvezető feladata az volt, hogy a szántott, kevert földréteget a szelvények szélére hordassa, meghagyva a szelvények közt a tanúfalakat. A vízveszélyt most sem vették figyelembe. A tanúfalak a vizet nem vezették a völgy felé, hanem felfogták azt. Ezáltal már az ásatáskor végveszélybe kerülhettek volna a leletek nagy zivatar esetén. Mivel három nap alatt a szántott réteget elhordták a kijelölt helyekre, ettől kezdve hol a padkát mélyítették feleslegesen, hol a műhely fekete foltjába hatoltak bele veszélyeztetve a kohókat, a múzeumi bemutatás sikerét. Erről megfigyelőként kuratóriumi ülésen tájékoztattam Gömöri Jánost és az alapítvány vezetését. Álláspontomat írásban is közöltem és archivál-

tuk. Szükségesnek tartottuk, hogy Gömöri sürgősen a helyszínre menjen és ő tárja fel a kohókat. Ez meg is történt, az ásatásvezető dokumentált, mért, a cserepeket gyűjtötte össze és egyéb feladatokat végzett. Ez a munkamegosztás az ásatás dokumentációjából a régészek tanulmányaiból is látható. A kohók leírását is Gömöri János végezte. Feltáró munkáját rendkívül eredményesnek tartom, hiszen bebizonyította, hogy a műhelyekben 13 ép kohó van, és még 21 félig vagy teljesen elbontott bucakemencét lehetett látni. A három műhelyben ércpörkölő-helyek, két lepénysütő kemence és sok más előkerült, és itt találtak rá a magyar írásbeli kultúra első tárgyi bizonyítékára. Itt van tehát a honfoglaló és államszervező magyarok ipari, műszaki és írásos kultúrájának legfontosabb bizonyítéka. Vitathatatlan tehát, hogy ez megfelelő szakmai előkészítés esetén nem csak országos, de európai jelentőségű, kulturális örökség lehet, ha ennek megfelelően tudjuk restauráltatni, jelentőségének megfelelően elismertetni, és a viking hajókhöz hasonlóan, terveinknek megfelelően múzeumban bemutatgatni.

Mindezt látva és tapasztalva a régészek és a munkások munkáját az ásatás utolsó napján magam és alapítványunk nevében nyilvánosan megköszöntem és elismertem. A régészek óriási felelősséget vettek le a vállamról, amikor bebizonyították, hogy igazak azok az állításaim, amiket a kormányzathoz küldött felterjesztésben írtam. Viszont érthetetlen, hogy mindezt miért hallgatták el a későbbiekben és miért akartak engem is, alapítványunkat is megfosztani kutatási szerepüktől.

Egyoldalú tájékoztatás a sajtóban

Az ásatásvezető már az első nyilatkozatában tagadta kutatási szerepünket és a bodrogi ásatást múzeumi kutatásként jellemezte. Közölte azt is, hogy „a helyszíni bemutatás, vagyis egy kiállítóhely tervezésére is felkérték a muzeológusokat.”

Kik, miért? Ezt nem tudtam meg, és nem is érdekelt. Elkészíttettem Lőrincz Ferenc építésszel az építési tervet alapítványi programunknak megfelelően, és átadtam Bodrog polgármesterének, így tudtunk határidőben pályázni.

A sok sajtónyilatkozatban csupán a Népszabadságban volt utalás kutatási programunkra és szerepünkre, ez ellenőrizhető. Nem tiltakoztunk a kirekesztés miatt, kíváncsiak vártuk a fejleményeket. Mindez visszatetszést keltett megyémben és azon túl is, különösen azok között, akik ismerték az előzményeket, kiadványainkat, munkánkat.

Az egyoldalú sajtótájékoztatást Berkesi Gyula tanár törte meg a Demokrata segítségével. A Rovás a fűvőkán című cikkben viszont az én szerepemet túlozták el, egyoldalúan. Berkesi úgy látta, hogy a régészek alapítványunkat és engem is méltánytalanul szorítottak ki sajtó kutatásunkból, és úgy vélte, hogy a rovásírásos cserep felfedezésének körülményeiről a régészek hallgatni akarnak. A rovásjeleket felesége, Kiss Ágnes ismer- te fel, és a hat jelet pedig ő olvasta el. (PaPa aNYÓNAK) Hiába közöltem az újságíróval, hogy konfe-

renciánkon hivatalos tájékoztatás lesz a rovásírásról és ott minden érdekelt nyilatkozhat, az egyoldalú tájékoztatás tiltakozásom ellenére megjelent. Sokan úgy vélték, hogy ez nekem is ártott. Lehet.

Székely vagy magyar?

A rovásírásról szóló újságcikkek és a hivatalos tájékoztatások is egyoldalúak voltak. Vékony Gábor konferenciánkon a somogyi vaskohászati kutatást úgy írta le, mintha az felülről szervezett országos kutatási program következménye lenne. A fúvókáról azt állította, hogy „az ásató biztos szeme ezen a töredéken feliratot fedezett fel, és a régészek állapították meg, hogy ez székely írás.” Vékony szerint a hat jelből kettő nem írásjel, csupán íráspróba. A négy jel olvasata FONAK, vagy FUNÁK. Ezt a székely írást szerinte a Dunántúlon találta fel valaki 863 után. A konferencián azonnal parázs vita keletkezett. Kiss Ágnes azt állította, hogy a régészek nem akarták elismerni, hogy rovásírást fedezett fel a cserépen. Azt mondták, ez valami növényi lenyomat. Mivel nem tudták elolvasni a jeleket, ezért vitte haza férjének megfejtésre. Berkesi kitarított saját megfejtése mellett. A vitát nem lehetett eldönteni, mivel nem volt a helyszínen sem az eredeti cserép, sem hiteles fénykép. Ezért a hivatalos tájékoztatást a szakemberek nem tartották szakszerűnek, tudományosan korrektnek. Tűrhetetlennek tartották, hogy csupán rajzokkal történt a bemutatás. Kifogásolták azt is, hogy miért nem több szakértő kapott megbízatást.

A kettős honfoglalás kérdése ezt követően vált szenzációvá, mert az újságírók ezt tartották igazi hírértéknek.

Miért nem lesz Bű-bodrogon őskohászati múzeum és millenniumi emlékhely?

Sajnos a szakvéleményt író két régész nem támogatta álláspontomat, és nem indokolták meg, hogy miért kell őskohászati múzeum és történelmi emlékhely Bodrogra. Magyar Kálmán csupán védőépületet javasolt, „akár múzeumi szinten is,” de hogy ez alatt mit ért, az nem világos.

Gömöri János konzultánsi szakvéleménye lényegretörőbb, konkrétabb. Kiemeli, hogy a vasasok etnikumát a rovásírás egyértelműen magyarnak bizonyítja. Egyetértek. Aligha igaz az, hogy az írás egy vasas férfi pajzán üzenete a műhelyben dolgozó egyik nőnek. Valószínűtlen az is, hogy „az alsóbüi kohótelep jól illeszkedik a Magyar Kálmán által feltárt nemzetségi

központ településtörténeti egységébe.” Itt ugyanis X. századi bűi építményt, települést nem tártak fel. A vaskohászati telep pedig nem a nemzetséggőze volt, hanem a trónörökösé vagy a fejedelemé. Programunk elleni méltatlan támadásnak tartom ezt az állítását: „Bemutató szemponyjából feltehetően annyit lehet kihozni a bűi műhelyből, mint amit a somogyfajsziból.”

Ha így lenne, akkor valóban kérdéses lehetne új múzeum építése. Ellentmond a józan észnek ez az állítás, mivel Bodrogon háromszor több műhely, hatszor több kohó van, mint Fajszon. Továbbá van itt két lépésszűrő kemence és sok egyéb mellett írásos kultúránk első bizonyítéka. Ez minőségileg és mennyiségileg is más, mint a fajszói.

Megrendítő számomra a másik javaslata. A három műhelyből az egyiket elpusztíthatónak tartja. Vajon mit tettek volna a norvégok az olyan szakértőjükkel, aki az Osebergi hajó egyharmadát elpusztította volna? A leírtak érthetővé teszik, hogy kutatásom előtt miért semmisült meg minden feltárt vasolvasztó telep. (2)

A régészek kifejezései ismétlődnek a minisztériumi elutasítás indoklásában:

„Tárcánk szakfőosztálya véleménye szerint az ilyen értékes helyi kezdeményezések esetében is törekedni kell a realitásra. Alsóbútól harminc kilométer távolságra, Somogyfajszon már létesült X. századi «in situ» kiállítóhely. A földrajzi közelség nem indokolja hasonló bemutatóhely létrehozását Alsóbűn, miközben Somogyfajszon egyre nagyobb nehézségbe ütközik a kiállítóhely fenntartása, a régészeti emlékek állagának megóvása, a folyamatos karbantartás, amely problémák a régészeti emlékek folyamatos pusztulásához, illetve megsemmisüléséhez vezethetnek.”

Látható tehát a szakemberek azonos gondolkodása és értékítélete. Elképesztőnek tartom azt az állítást, hogy a leletek az őskohászati múzeumban vannak veszélyben, és nem a múzeumok raktáraiban, vagy a szántóföldeken. Látható, hogy a szakfőosztály csupán kiállítóhelyről, bemutatóhelyről beszél, és nem őskohászati múzeumról és emlékhelyről. Az egész kutatást csupán értékes helyi kezdeményezésnek tartja és nem látja ennek országos és nemzetközi jelentőségét. Pedig ilyen nemzeti kulturális örökség nincs sehol a világon úgy bemutatva, ahogy mi terveztük. Mindez kulturális, turisztikai látnivalónak is páratlan lenne a somogyfajszói, a somogyvári és a szentjakabi emlékhelyekkel együtt, ha az emlékhelyek európai színvonalúak lennének.

Mi ezt szeretnénk, ezt akarjuk.

(2) Gömöri János ezzel kapcsolatban a következőket írja: „Az első ásatási idény befejeztével azt javasoltam, hogy a műhelykomplexumnak csak az épebb műhelyrésze legyen bemutatva, további részletei, a X. században szétrombolt kohómaradványok azonban ugyanúgy, mint Somogyfajszon visszatemetésre kerültek volna. A földdel való visszatemetés nem a leletek megsemmisítését, hanem védelmét jelenti.” megj. K.I.SZ.

Irodalom

- Bakay Kornél: Feltárul a múlt? (Múzsák, Budapest, 1989.)
 Kik vagyunk? (Tradorg, Szombathely, 1994.)
 Óstörténetünk régészeti forrásai I-II. (Miskolci bölcsészeti egyesület, 1987-88.)
- Bartha Antal: A magyar nép őstörténete (Akadémia, Bp. 1989.)
- Deér József: Pogány magyarság, keresztény magyarság (Holnap, Bp. 1983.)
- Dienes István: A honfoglaló magyarok (Corvina, Bp. 1978.)
- Engel Pál: Beilleszkedés Európába (Háttér, Bp. 1990.)
- Gömöri János: A IX-X. századi vaskohászat, (Honfoglalás és régészet, Bp. 1995.)
- Götz László: Keleten kél a Nap (Püski, Bp. 1994.)
- Győrffy György: Koppány lázadása (Levéltári évkönyv, Kaposvár, 1970.) István király és műve (Gondolat, Bp. 1983.)
- Heckenast-Nováki-Vastagh-Zoltay: A magyarországi vaskohászat története a korai középkorban (Bp. 1968.)
- Joó Tibor: A magyar nemzet-eszme universon (Szeged, 1990.)
- Kordé Z. – Petrocsics I.: A magyar kalandozások (Zrínyi, Bp. 1987.)
- László Gyula: Őseinkről (Gondolat, Bp. 1990.) Óstörténetünk (Tankönyvkiadó, Bp. 1987.)
- Magyar Kálmán: Somogyvári ispánsági megyeközpontról (Levéltári évkönyv 2. szám 1971.) Források Somogy honfoglaló nemzetségéről (Levéltári évkönyv 15. szám, 1984.)
 A segesdi királynéi ispánság történetéről (Levéltári évkönyv 15. szám, 1985.)
- Molnár Erik: A magyar társadalom története, (Szikra, Bp. 1989.)
- Moravcsik Gyula: Az Árpád kori magyar történet bizánci forrásai (Akadémia, Bp. 1988.)
- Pörtner: A viking kaland (Kossuth, Bp. 1983.)
- Stamler Imre: Milyen lehetett az ősi Somogyország (Levéltári SOPI, Kaposvár, 1989.)
 Somogyország ősi vastermelése (Történelmi tanulmányok Dél-Pannóniából 2. Pécs, 1994.)
 A honfoglaló magyarok állama és Somogyország (Dunaferr-Somogyország Alapítvány, Dunaújváros, 1998.)
 A honfoglalás előzményei és a vastermelés (Levéltári évkönyv, 26. szám Kaposvár, 1996.)
- Szegfű Gyula: A magyar állam életrajza (Újságüzem, Bp. 1917.)
- Vásáry István: A régi Belső-Ázsia története (Szeged, 1993.)

POWER AND IRON**The meaning of the research of iron smelting settlements of chieftains in Somogy county**

IMRE STAMLER

Many ancient mining places and metallurgical remains were found and excavated in Europe. These remains can be visited along the so-called Iron Route from Ireland until Austria. From 1996 this scientific route reaches Somogyfajsz. Will it continue towards the East? Probably, not. Hungarian archaeology has pulled down the barriers.

The iron works of the conquering Hungarians has been proved by historical and archaeological analyses already before 1968. It became a fact that with centres referred to as Vasvár (Iron Castle) an iron production system operated in the XI. Century, presumably even

earlier. Smelting furnaces, workshops were excavated in the Western-Transdanubian region and in Gömör. However nobody came to the conclusion that the workshops and the accessories of these ancient chieftain and royal metallurgical settlements should be shown to the world and to the succeeding generation as a cultural national heritage of European importance. According to specialists „Somogy county was a white spot on the map of Hungarian metallurgical research until 1988." Then something changed in the county due to the effect of the thoughts of a local historian. Why?

This is what the article is about.